

Рецензія

на монографію Г.В. Дефорж «Науковий доробок М.В. Павлової (1854–1938) в контексті розвитку палеозоології: монографія / Г.В. Дефорж; ДЕДУТ ; наук. ред. О.Я. Пилипчук. – К.: ТОВ «АСМІ», 2015. – 322 с.

Марія Василівна Павлова (в дівочтві Гортинська), з Козельця Чернігівської області, належить до найвидатніших палеонтологів та палеозоологів нашої країни і світу загалом. Вона написала низку наукових праць, які стосуються еволюції викопних ссавців на теренах сучасної України, про яких до неї не було жодних уявлень. Її основні праці присвячені історії розвитку викопних копитних (коней, носорогів, різних парнокопитних і слонів). Зокрема М.В. Павлова визначила предка сучасного коня. Вона висловила свою думку про місце трикопитного третинного коня-гіппаріона в еволюційному дереві коней. До неї гіппаріон вважався прямим предком коня. Марія Василівна переконливо показала, що він є лише бічною гілкою. Вона запропонувала також виключити з прямих предків коня і палеотерія. Все це суперечило загальноприйнятим на той час уявленням. Однак, завдяки дослідженням М.В. Павлової її точка зору на місцезнаходження в еволюційному розвитку коня гіппаріона і палеотерія стала панівною. М.В. Павлова видала навчальний посібник «Палеозоологія» (в 2-х частинах), тривалий час керувала кафедрою палеонтології в Московському університеті, створила в Палеонтологічному музеї секцію «Викопні савці» тощо.

М.В. Павлова володіла дивовижною здатністю притягувати до себе людей. Її доброта, прагнення допомогти, виняткова доброзичливість і легкий гумор приваблювали до неї людей різних спеціальностей. Це спричинило широку популярність Марії Василівни як у СРСР, так і за кордоном. Достатньо сказати, що М.В. Павлова була почесним академіком двох іноземних академій наук і кількох наукових товариств.

Мета даної книги Г.В. Дефорж – виявити і систематизувати біографічні дані, проаналізувати праці М.В. Павлової і науковий доробок її палеозоологічної школи. Характер розміщення матеріалу в книзі дещо незвичний. Спочатку в ній розглядаються історіографія проблеми та біографічний нарис життя та діяльності М.В. Павлової, після цього розглядається вплив класиків палеонтології на формування М.В. Павлової як палеозоолога, основні результати наукової діяльності М.В. Павлової, які найбільшою мірою сприяли розвитку палеозоологічної науки, а також особливості її творчості і характеру та, нарешті, аналіз діяльності палеозоологічної школи М.В. Павлової. На думку Г.В. Дефорж, життя і творчість М.В. Павлової стають більш зрозумілими, якщо почати розгляд з характеристики її як особистості, а вже пізніше у монографії наводиться доволі детальний опис основних напрямів наукової діяльності Марії Василівни – палеонтології (палеозоології), експедицій на південь України,

до Середньої Азії і на Урал, а також робіт із проблем вимирання давніх тварин. Особливо важливий аналіз публікацій з проблеми еволюції копитних ссавців.

Багато фотографій Марії Василівни запозичені в архіві РАН, у науковій літературі і зібрані разом уперше автором монографії.

Про М.В. Павлову написано близько сотні статей. Переважна більшість із них – це короткі характеристики її діяльності. Є і спогади, в яких розкриваються риси характеру і звички Марії Василівни, розповідається про цікаві події її життя (переважно вони опубліковані і зберігаються в особистому архіві за № 311 РАН у Москві). В статтях і спогадах дається характеристика наукових досягнень Марії Василівни, її педагогічного таланту, громадської діяльності. Все це знайшло відображення і в даній книзі – першій науковій монографії про М.В. Павлову. Незважаючи на порівняно великий обсяг, її не слід вважати повною. Адже особистий архів М.В. Павлової до кінця не досліджений, не переглянуті усі польові щоденники і листи вченої. В них, безперечно, міститься багато цікавого матеріалу.

У 1954 р. у Москві відбулося урочисте засідання, присвячене 100-річчю від дня народження вчених Олексія Петровича і Марії Василівни Павлових. Відзначаючи той величезний внесок, який зробила перша у світі жінка-палеонтолог М.В. Павлова у вітчизняну і світову науку, її учень Володимир Васильович Меннер (1908–1989) підкреслював: «Наукові праці М.В. Павлової складають у вітчизняній палеонтології цілу епоху. Розпочавши свої дослідження в той час, коли палеонтологія хребетних тварин перебувала в Росії ще на початковій стадії, М.В. Павлова підвищила інтерес до наших викопних фаун хребетних, накреслила шляхи розвитку основних груп ссавців і описала ряд фаун, з яких сьогодні налічується багата література і які користуються світовим визнанням. Десятки вчених, серед яких багато її прямих учнів, продовжують тепер її справу, а її численні наукові праці, серед яких більшість вважається класичними творами, довго будуть слугувати справі виховання наших підростаючих кадрів» [В.О. Варсанюфьева, с. 106–107].

1. Варсанюфьева В.А. Мария Васильевна Павлова (1854–1938) / В.А. Варсанюфьева // Люди русской науки: Очерки о выдающихся деятелях естествознания и техники: Геология и география / под ред. И.В. Кузнецова. – Москва: Госиздат физ.-мат. лит.-ры, 1962. – С. 94–107.

С.П. Руда,
доктор історичних наук, професор